

Mitä on tehtävä, Antonio Gramsci?

MIKKO LAHTINEN

Johdanto

Pyrin etsimään seuraavassa esityksessä vastausta siihen, miten työväenluokan tulee Antonio Gramscin (1891—1937) mukaan menetellä kapitalistisessa yhteiskunnassa, jotta se kykenisi nousemaan hallitsevaksi luokaksi. Erityisen mielenkiintoista tässä on tarkastella sitä, minkälaisen muodon ja mitä tehtäviä työväenluokan poliittinen puolue tässä saa, koska Gramscin mukaan vain siinä »yhdistyvät kollektiivisen tahdon yleismaailmallisiksi pyrkivät edut (Gramsci 1982, 25)». Hänen mukaansa vain poliittiseksi puolueeksi järjestäytyneenä työväenluokka, »kollektiivinen tahto», kykenee menestyksekkäästi antamaan panoksensa yhteiskunnassa käytävään poliittiseen taisteluun. Vasta puolueen välittämänä työväenluokan vallankumoukselliset päämäärät eli »yleismaailmallisiksi ja kokonaisvaltaisiksi pyrkivät edut» voidaan kiteyttää käytännölliseksi poliittiseksi ohjelmaksi, toimintastrategiaksi (ibid.).

Tarkasteluni keskittyy *Vankilavihkojen* nimellä tunnettuihin kirjoituksiin, jotka koostuvat sadoista hyvinkin fragmentaarista muistiinpanoista, jotka Gramsci kirjoitti seitsemän vuoden aikana (1929—1937) fasistien tuomittua hänet yli 20 vuodeksi vankilaan. Gramsci oli jo ennen vankila-aikaansa kirjoittanut suuren määrän sanomalehtiartikkeleita, joissa hän otti kantaa lukuisiin työväenliikettä koskeviin teorian ja käytännön kysymyksiin. Vankilaan joutuminen luonnollisestikin merkitsi loppua Gramscin poliittiselle toiminnalle, mutta toisaalta soi hänelle —

ironista kyllä — mahdollisuuden laajamittaiseen ja pitkäaikaiseen teoreettiseen mietiskelyyn: *Vankilavihkot* merkitsevät sekä vankilaa edeltäneiden ajatusten synteisiä että niiden pitkälle menevää edelleenkehittelyä. Tämä on myös syy siihen, että juuri nämä vankilassa tehdyt muistiinpanot ovat analyysini perustana. Lisäksi valotan esitystäni ottamalla tarkasteluun niin sanotun diskurssiteoreettisen Gramsci-reseption, koska se mielestäni tarjoaa hedelmällisen näkökulman moniin työväenluokan poliittisen strategian kysymyksiin.

Esitykseni lopuksi tuon esille joitakin omia arvioitani Gramscin käsityksistä työväenluokan poliittisesta strategiasta sekä pohdin myös hieman yleisemmällä tasolla kysymystä työväenluokan ja sen puolueen poliittisesta roolista modernissa »jälkiteollisessa» yhteiskunnassa. Tämä viimeainittu pohdinta on mielestäni ajankohtaista juuri nyt 1990-luvulle siirryttäessä, kun myös suomalaista vasemmistoa ja sen poliittisia organisaatioita vaivaa ilmeisen syvä identiteettikriisi, joka ilmenee muun muassa teoreettis-ideologisena epävarmuutena ja pysähtyneisyytenä.

Gramscin käsitys politiikasta

Gramscin käsitys työväenluokan poliittisesta puolueesta ja sen strategiasta määräytyvät pitkälti sen mukaan, miten hän määrittelee »*politiikan*» *Vankilavihkoissaan*. Puolue ja sen toimintastrategia toimivat käytännöllisinä vastauksina Gramscin teoreettisiin näkemyksiin yhteiskunnan

poliittisista käytännöistä ja rakenteista. Pyrin aluksi eksplikoimaan lyhyehkösti ja tiivistetyssä muodossa niitä Gramscin teoreettisia näkemyksiä, jotka ovat konstituimassa hänen käsitystään politiikasta.

Monien muiden lukutapojen lisäksi *Vankilavihkoja* voidaan lukea II ja III Internationaalien ekonomististen ja mekanististen Marx-tulkintojen kritiikkinä. Ekonomisteille oli ominaista se, että he näkivät kaikkien päällysrakenteen käytäntöjen olevan vain taloudellisen perustan heijastusta. He väittivät esimerkiksi yhteiskunnan poliittisen toiminnan suoraan heijastavan tuotantosuhteissa ilmenevää työväenluokan ja kapitalistiluokan välistä antagonismia. Yhteiskunta oli kylläkin heidän mielestään läpeensä poliittinen, mutta tämän poliittisuuden sisältö oli täysin taloudessa vallitsevien suhteiden determinoima. Tästä seurasi muun muassa se, että he hahmotivat valtion yksinomaan kapitalistiluokan hallitsemaksi sortokoneistoksi, jonka välityksellä se turvasi taloudellisen valtansa. Tämän johdosta ekonomistien käsitystä työväenluokan poliittisesta strategiasta leimasi hyvin mustavalkoinen käsitys kahden antagonistisen voiman välisestä taistelusta yhteiskunnassa, jonka jokainen poliittinen käytäntö oli palautettavissa jomman kumman luokan taloudellisiin intresseihin ja niitä heijastaviin ideologioihin. Tämän taloudellisen reduktionismin seurauksena ekonomistien puoluekäsityksille oli ominaista vahva ja tiukka luokkakantaisuus, jota kuvaan tässä esityksessä luokkareduktionismin käsitteellä.

Gramscin politiikkakäsityksen perustana sen sijaan on hyvin moniulotteinen ja laaja-alainen näkemys yhteiskunnan päällysrakenteesta sekä sen ja taloudellisen perustan välisestä vuorovaikutussuhteesta. Kuten nykyisin on jo hyvin tunnettua, tekee Gramsci mielenkiintoisen ja omaperäisen erottelun *poliittisen yhteiskunnan* ja *kansalaisyhteiskunnan* välillä. Lyhyesti ja myös yksinkertaistetusti ilmaistuna erottelun ytimenä on ajatus siitä, miten kehittyneessä kapitalistisessa yhteiskunnassa hallitsevan luokan valta ei niinkään perustu poliittisen yhteiskunnan eli valtiokoneiston harjoittamaan repressioon, vaan hallitsevan luokan kykyyn hankkia muiden yhteiskuntaryhmien *suostunta* toiminnalleen (Gramsci 1971, esim. 12). Vasta tämän suostunnan seu-

rauksena luokka voi saavuttaa hegemonisen aseman yhteiskunnassa (ibid., esim. 261).

Hegemoniakäsitteen avulla Gramsci pyrkii kuvaamaan yhteiskunnallisen vallankäytön moninaisuutta ja laaja-alaisuutta. Hän haluaa osoittaa, miten myös yhteiskunnan erilaiset *kulttuuriset* käytännöt ja instituutiot omaavat poliittisen luonteen, ja miten yhtieskuntaluokan asema määrittyy myös ja ennen kaikkea niiden kautta. Siis Gramsci pyrkii hegemoniakäsitteensä kautta »asettamaan 'koko yhteiskunnallisen prosessin' suhteeseen erilaisten valta- ja vaikutussuhteiden kanssa», kuten Raymond Williams on todennut (Williams 1988, 125; kurs. M.L.).

Tämän lisäksi on tärkeää huomata, että Gramsci antaa politiikalle hyvinkin autonomisen roolin suhteessa taloudellisessa perustassa vaikuttaviin tuotantosuhteisiin. Yhteiskunnan poliittiset suhteet eivät ole vain tuotantosuhteiden mekaanista heijastusta, kuten ekonomistit ajattelivat, vaan poliittiset tendenssit ja voimasuhteet voivat erota paljonkin talouden tasoista suhteista. Gramsci pyrkii tällä osoittamaan sitä, kuinka myös hallitsevan luokan on jatkuvasti tehtävä *kompromisseja* hegemonisen asemansa eli suostunnan turvaamiseksi. Hegemonia-asemassa oleva ja myös siihen pyrkivä yhteiskuntaluokka ei voi rajoittua yksinomaan omien »taloudelliskorporatiivisten» etujensa ajamiseen, vaan sen on ylitettävä nämä politiikassaan: »Se [hallitseva luokka] ei siis aina kykene ajamaan kaikkein ahtaampia taloudelliskorporatiivisia etujaan» (Gramsci 1982, 65–66).

Työväenluokan kohdalla tämä merkitsee sitä, että tullakseen hegemoniseksi voimaksi yhteiskunnassa sen on kyettävä ylittämään omat taloudelliset intressinsä. Sen on muokattava poliittisesta toiminnastaan sellaista kokonaisyhteiskunnallista kulttuurista toimintaa, että »se määrää paitsi yhtenäiset taloudelliset ja poliittiset päämäärät, myös älyllisen ja moraalisen yhtenäisyyden, koska se ei aseta kiistan kohteena olevia korporatiivisella vaan 'universaalilla' tasolla ja luo tällä tavoin yhden yhteiskuntaluokan hegemonian suhteessa useisiin alistettuihin ryhmiin». (ibid., 66) Tätä tilannetta, jossa työväenluokan puolue ei enää ole pelkästään pääomasuhteeseen redusoituvien intressiensä perusteella (taloudellinen reduktionismi) toimiva puhdas teollisuusproletariaatin puolue (luokkareduktionismi),

Gramsci kuvaa *blokin* käsitteellä (esim. Gramsci 1977, 1051). Tarkastelen seuraavassa näitä kysymyksiä tarkemmin, kun siirryn analysoimaan spesifimmin sitä strategiaa, jolla Gramsci uskoo työväenluokan ja sen puolueen nousevan »universaaliseksi» voimaksi yhteiskunnassa.

Ennen tätä on kuitenkin huomautettava siitä, että Gramsci ei suinkaan kiellä väkivallan osuutta vallankumouksessa, vaan se säilyy hegemoniaistelua täydentävänä strategiana, jonka osuus korostuu varsinkin vallankumouksen loppuvaiheessa. (Ks. esim. Gramsci 1977, 122—123; ja Femia 1981, 204—208) Jätän kuitenkin tässä esityksessä vallankumouksen väkivaltaisten aspektien — Gramscin liikuntasodaksi kutsuman strategian — tarkasteluni ulkopuolelle ja keskityn yksinomaan työväenluokan poliittisen strategian hegemoniaan liittyvien puolien käsittelyyn eli asemasodan kysymyksiin.

Työväenluokan toimintastrategia

Käsitteellä »blokki» on *Vankilavihkoissa* laaja merkitys. Yleisesti se kuvaa kahden (tai useamman) metodologisesti erotetun käsitteen viimekätistä ykseyttä tietyssä historiallisessa tilanteessa. Erityisesti Gramsci puhuu muun muassa historiallisesta ja intellektuaalis-moraalisesta blokista. Perustavanlaatuisin blokeista on historiallinen blokki, jonka perus- ja päällysrakenne *yhdessä* muodostavat (Gramsci 1977, 1051). Gramsci haluaa tällä korostaa sitä, että perus- ja päällysrakenteen välinen erottelu on lopultakin vain metodologinen toimenpide eikä ontologinen toiseikka: kyse on »vastakkaisten ja eroteltujen osien ykseydestä», kuten Gramsci itse asian ilmaisee (Gramsci 1982, 32; ks. myös esim. Hoffman 1984, 79; ja Texier 1979, 79).

Gramscin poliittista ja kulttuurista teoriaa käsittelevässä erinomaisessa tutkimuksessaan Walter L. Adamson on kiinnittänyt huomiota myös puolueen ja historiallisen blokin suhteeseen. Hänen mukaansa perus- ja päällysrakenteen *vertikaalinen* fuusio tapahtuu nimenomaan työväenluokan puolueessa. Se on Adamsonin tulkinnan mukaan muodostumisprosessissa oleva historiallinen blokki, joka pyrkii *luokkaliittolaisten* kautta laajentamaan itseään myös *horisontaalisella* tasolla (yhteiskuntaluokkien tasolla) ja tätä kaut-

ta tulemaan hegemoniseksi kaikkialla yhteiskunnassa. (Adamson 1980, 213)

Horisontaalisella eli yhteiskuntaluokkien tasolla muodostettua luokkaliittoa Gramsci puolestaan nimittää intellektuaalimoraaliseksi blokiksi, joka hänen mukaansa tekee *poliittisesti* mahdolliseksi laajojen, ei-kapitalististen kansalaisjoukkojen intellektuaalisen kehittymisen. Tämä merkitsee sitä, että heistä tulee työväenluokan hegemonisen projektin osasia. (Gramsci 1971, 332—333)

Gramscin antama vastaus siihen, millainen työväenluokan poliittisen strategian tulisi olla, jotta myös teollisuusproletariaatin ulkopuoliset ei-kapitalistiset yhteiskunnalliset ryhmät tulisivat mukaan työväenluokan hegemoniseen projektiin, on kompleksinen. Peruslähtökohtana hänellä on kuitenkin jo edellä mainittu ajatus siitä, että tämä strategia ei saa perustua vain työväenluokan taloudellisille intresseille, koska tällöin muiden ei-kapitalististen ryhmien intressit jäisivät puolueen poliittisessa toiminnassa huomiotta. Tehdastyöläisten valta tehtaissa ei sinänsä hyödyttäisi esimerkiksi keskiluokkaista pikkuporvaristoa, eikä sen ajattelutapa siksi muuttuisi työväenluokan hegemonisen projektin mukaiseksi.

Tämän takia onkin välttämätöntä, että työväenluokan puolue kykenee manipuloimaan siitä eroavien ei-kapitalististen yhteiskunnallisten ryhmien ajattelutapoja *yleisemmin* kulttuurin tasolla eli kansalaisyhteiskunnassa, koska vain intellektuaalimoraaliseen reformiin yhdistyneenä mahdollistuu työväenluokan valta myös tuotannossa. (Gramsci 1977, 1561; Gramsci 1971, 133) Intellektuaalis-moraalinen reformi lähtee liikkeelle siten, että työväenluokka puolueensa ja varsinkin siinä toimivien intellektuellensa toiminnan kautta valloittaa myös ainakin osan perinteisestä sivistyneistöstä eli *traditionaalista intellektuelleista* puolelleen (Gramsci 1979, 127). Näiden intellektuellien suostunnan hankkiminen on avain siihen, että myös tavalliset »rivikansalaiset», joilla ei ole intellektuaalisia funktioita (ks. Gramsci 1971, 9; ja myös esim. Joll 1977, 90—91), antavat suostuntansa marxilaiselle maailmankatsomukselle ja sitä edustavalle työväenluokan puolueelle.

Jotkut Gramsci-tutkijat ovat aliarvioineet juuri traditionaalisten intellektuellien suurta merkitystä vallankumoukselle ja painottaneet yksipuolises-

ti työväenluokan omien intellektuellien roolia (ks. esim. Boggs 1984, 199—232). Toisaalta Jeromy Karabel korostaa sitä, kuinka Gramsci itse ei anna missään *Vankilavihkoissaan* selvää vastausta siihen, miksi traditionaalisten intellektuellien pitäisi muuttaa kapitalistiluokkaan ja kapitalistiiseen tuotantotapaan suuntaamansa lojaliteetti työväenluokkaan kohdistetuksi. Karabelia ei tyydyttä se Gramscin antama vastaus, että työväenluokan vetovoimaisuus johtuu siitä, että se on »historiallisesti edistysellinen luokka». (Karabel 1976, 153—154)

En täysin hyväksy Karabelin väittämää, sillä mielestäni eräs Gramscin antama vastaus siihen, miksi hän uskoo myös traditionaalisten intellektuellien siirtyvän työväenluokan puolelle, on luetavissa väittämästä, jonka hän on lainannut Marxin »Poliittisen taloustieteen arvostelua» -teoksen alkusanoista. Sen mukaan

»yhteiskuntamuodostuma ei milloinkaan häviä ennen kuin kaikki sen puitteisiin mahtuvat tuotantovoimat ovat kehittyneet, eivätkä uudet korkeammat tuotantosuhteet tule milloinkaan tilalle ennen kuin niiden olemassaolon materiaaliset ehdot ovat hautuneet itse vanhan yhteiskunnan helmassa. Sen vuoksi ihmiskunta asettaa itselleen aina vain sellaisia tehtäviä, jotka se kykenee ratkaisemaan. Lähemmin tarkasteltaessa havaitaan näet aina, että itse tehtävä nousee esiin vain silloin kun sen ratkaisemisen materiaaliset edellytykset ovat jo olemassa tai ainakin muodostumisensa prosessissa.» (Marx 1979 [1859], 9—10; Gramsci 1982, 61)

Jotta ei heitettäisi lasta pesuveden mukana pois, on erittäin tärkeää huomata, miten — huolimatta siitä, että Gramsci korostaa voimakkaasti ja keskittää myös päähuomionsa päällysrakenteessa tapahtuvaan hegemoniseen toimintaan ja poliittisten muotojen suhteellisen autonomiseen toimintalogiikkaan — yllä olevaan Marxin tekstiin viittaaminen tuo esille Gramscin vallankumousteoriaan sisältyvän *materialistisuuden*. Vaikka materiaaliset olot eivät ole vallankumouksen riittävä ehto, niin ne ovat kuitenkin sen välttämätön ehto. Hänen mukaansa tuotantosuhteiden kasvava jälkeenjääminen tuotantovoimien kehityksestä aiheuttaa yhteiskunnassa *kriisejä*, jotka puolestaan synnyttävät yhteiskunnallista kritiikkiä (Gramsci 1982, 61). Taustalla tässä on

Gramscin ajatus siitä, miten vallitsevan yhteiskuntamuodon heikkoudet paljastuvat kriisikautina, jolloin avautuu mahdollisuus sitä kritisoidun maailmankatsomuksen hegemonialle. Tällöin myös traditionaaliset intellektuellit saattavat tarttua tähän uuteen »pelastuskertomukseen», kuten asian voi lyotardilaisittain ilmaista.

Gramsci toteaaakin, että nämä kriisit muodostavat *maaperän*, jolle vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen vastaiset ja sitä puolustavat voimat järjestäytyvät. Yhteiskuntakriittisten voimien pyrkimyksenä on nimenomaan todistaa, että niillä on jo kyky ratkaista vanhan yhteiskuntamuodon helmoista sinneet ongelmat. Puolustavat voimat pyrkivät puolestaan lieventämään näitä ongelmia ja myös voittamaan ne, pehmentämään kriisejä ja niiden seurauksia (esimerkiksi valtiollisen sääntelyn avulla). Tällöin poliittisen toiminnan muodot ja päämäärät saattavat erota paljonkin taloudessa vallitsevasta perusasetelmasta, mikä ilmenee muun muassa poliittisina kompromisseina ja poikkeustiloina (esimerkiksi käy fasismi). Tämä kaikki merkitsee ideologisina, uskonnollisina, filosofisina, juridisina jne. kiistoina ilmevästä taistelusta yhteiskunnallisesta hegemoniasta. (Gramsci 1982, 62) Gramscin logiikkana on tässä ajatus siitä, miten objektiiviset perusrakenteelliset tekijät eivät mekaanisesti implikoivat vallankumousta (versus ekonomismi), mutta silti ne ovat vallitsevaan yhteiskuntamuotoon antagonistisessa suhteessa olevien päällysrakenteen subjektiivisten tekijöiden menestyksen viimekätinen edellytys (versus ideologismi).

Italialainen Gramsci-tutkija Pasquale Misuraca on eräässä artikkelissaan selvittänyt osuvalla tavalla Gramscin näkemyksiä subjektiivisten ja objektiivisten tekijöiden välisen suhteen kehittymisprosessista. Misuraca on kiinnittänyt huomiota siihen, miten Gramscin mukaan työväenluokan ja sen puolueen päämääränä on määritellä uudelleen perus- ja päällysrakenteen suhdetta, mikä tapahtuu juuri uuden historiallisen blokin luomisen kautta. Misuraca korostaa ehkä liikaa sitä, että tämä merkitsee päällysrakenteen subjektiivisten tekijöiden merkityksen kasvua suhteessa perusrakenteellisiin tekijöihin. Hän siteeraa sitä *Vankilavihkojen* väitettä, jossa Gramsci esittää tämän merkitsevän »kulkua perusrakenteesta päällysrakenteeseen». Misuraca tulkitsee tämän niin, että uuden historiallisen blo-

kin muotoutuminen merkitsee sitä, että sen subjektit (työväenluokka liittolaisineen) tulevat päällysrakenteessa tietoisiksi perusrakenteen objektiivisista oloista, jolloin päällysrakenteen perusrakennetta sääntelevä kyky kasvaa. Tämä merkitsee subjektien vapautumista perusrakenteellisten olosuhteiden aiemmin tuottamista pakoista. Tästä seuraa se, että uuden historiallisen blokin kehittyessä (huippunaan kommunistinen yhteiskunta, »vapauden valtakunta») taloudelliset tekijät eivät enää määrääkään subjektien elämänehtojen konstituutiota, vaan vice versa. (Misuraca 1977, 448—449)

Kyse on siis siitä, kuinka työväenluokan hegemonian kehittyminen merkitsee Gramscin mukaan ihmisten kasvavaa tietoisiksi tuleamista yhteiskuntaa säätelevistä taloudellisista lainalaisuuksista. Tällöin heille kehitty kyky hallita elämänsä objektiivisia edellytyksiä ja muuttaa niitä, mikä juuri merkitsee vallankumouksen mahdollisuutta.

Lisäksi yllämainittuihin näkemyksiin liittyy elimellisesti se, että Gramsci korostaa voimakkaasti marxismiin sisältyvää *historiallisuutta*, sitä miten marxismin muodon ja sitä edustavan puolueen tulee aina muuntua kulloisenkin historiallisen tilanteen vaatimusten mukaan. Työväenluokan puolueen on kyettävä vastaamaan aktuaalisessa yhteiskunnassa esiin tuleviin haasteisiin, mikä esimerkiksi 30-luvun Italiassa merkitsi kysymystä Italian kommunistisen puolueen kyvystä vastata fasismiin synnyttämään haasteeseen. Marxismi ei voi Gramscin mukaan olla ylihistoriallinen ajatusrakennelma, vaan sen on *kehityttävä* dialogissa ympäröivän yhteiskunnan tarpeiden kanssa.

Tätä Bob Jessopin diskurssiteoreettiseksi lähestymistavaksi nimittämää käsitystä ja Gramscin tulkintaa (Jessop 1983, 191—202) on tehnyt tunnetuksi Chantal Mouffe. Hänen kritiikkinsä erityisenä kohteena on Nicos Poulantzasin tulkinta Gramscin hegemoniakäsitteestä. Tämän kritiikin perusajatuksena on se, että Poulantzas kytkee liikaa hegemonian ideologisen sisällön ja yhteiskuntaluokan toisiinsa, jolloin hegemoniasta tulee valmiiksi lukkoonlyöty, *ennaltamäärätty* luokkaideologia, joka muiden yhteiskuntaryhmien tulee joko hyväksyä sellaisenaan tai sitten hylätä kokonaan, koska eri hegemonisten projektien välillä ajatellaan tässä Poulantzasin kä-

sityksessä vallitsevan katkos. (Mouffe 1979, 189—194)

Mouffe itse taas torjuu käsityksen tietyn hegemonisen projektin a priorisesta määrittynytiedestä ja erottautumisesta muista hegemonisista projekteista. Sen sijaan hän olettaa, että esimerkiksi työväenluokan hegemoninen projekti kehittyy poliittis-kulttuurisessa *diskurssissa* porvarillisen hegemonian kanssa pyrkimyksenään dis- ja reartikuloida porvarillisen hegemonian perustana olevat ideologiset elementit. (Ibid, 190—195). Tämä merkitsee yksinkertaisesti ilmaistuna sitä, että työväenluokan teorioiden ja katsomusten on oltava parempia vastauksia yhteiskunnassa esiintyviin ongelmiin kuin mitä porvarillinen teoria kykenee antamaan: haastajan on lyötävä vanha mestari tämän kotikentällä eikä sen sijaan eristydyttävä omaan leiriinsä.

Samansuuntaisia ajatuksia esittää myös Ernest Laclau pohtiessaan esseessään »Fasismi ja ideologia» syitä siihen, miksi pikkuporvaristo seurasi 20- ja 30-luvuilla fasisteja eikä työväenluokkaa. Tämä johtui Laclau mielestä ennen kaikkea siitä, että sosialistinen poliittinen diskurssi oli rakentunut siten, että se poissulki kaikki kysymykset, jotka eivät redusoituneet työväenluokkaa koskeviksi kysymyksiksi. Tämän ekonomistisen luokkareduktionismin seurauksena marxilaiselle teorialle ei kehittynyt kykyä käsitellä ja artikuloida myös muiden ei-kapitalististen yhteiskuntaryhmien (20- ja 30-luvuilla lähinnä pikkuporvaristo ja talonpojat) ongelmia. Samoin kaikki työväenluokan omat käytännöt arvioitiin luokkareduktionistisesti. Esimerkiksi perhesuhteet, esteettiset yms. kysymykset muunnettiin proletarisiksi kysymyksiksi, joiden mikrokosmoksena toimi tulevaisuuden yhteiskunnan malli, työväenluokan puolue. Tästä seurasi Laclau mukaan se, että kaikki kansallis-demokraattiset taistelut poissuljettiin ennaltamäärätysti. (Laclau 1987, 125—126) Gramscilaisittain ilmaistuna tämä merkitsi juuri työväenluokan puolueen kyvyttömyyttä laaja-alaiseen kansalaisyhteiskunnalliseen poliittis-kulttuuriseen toimintaan; tosin Laclau ei itse tätä viimeainittua eksplisiittisesti totea.

Eräänä tähän »leiripuolueentaliteettiin» johdaneena syynä Laclau mainitsee sen, miten työväenliikkeen täytyi vielä vuosisatamme alkupuolella identiteettiänsä varjellakseen ja jopa sen pe-

lastaakseen suojautua porvarillisen ideologian vaikutteilta torjumalla ne kokonaan. (Ibid., 126) On helppo kuvitella, että tämä »porvarillisista» käytännöistä ja teorioista eristäytyminen ja irtisanoutuminen johti myös marxilaisen teoretisoinnin köyhtymiseen, kun Marxin oppien »porvarilliset» taustatekijät kiellettiin eikä varsinkaan haluttu hyödyntää »porvarillisen» teorian oivaluksia ja saavutuksia. Merkillepantavaa on, että tähän tosiseikkaan törmää vielä 1970-luvunkin marxilaisia tutkimuksia lukiessa. Palaan vielä tämän esityksen lopussa tähän kysymykseen työväenliikkeen ja marxilaisen teorian identiteettistä ja siihen sisältyvistä ongelmista varsinkin Gramscin kohdalla.

On vielä mielenkiintoista lyhyesti tarkastella hieman toisenlaista työväenluokan puolueen eristäytymisen ilmausta. Mielenkiintoisessa eurokommunismia käsittelevässä artikkelissaan Carl-Erik Skarp valottaa myös Neuvostoliiton kommunistisen puolueen toimintamenetelmiä. Skarpin mukaan objektiiviset historialliset olosuhteet vuonna 1917 eivät pakottaneet bolshevikkipuoluetta koskaan käymään hegemonista taistelua *luokkatasolla*. Se kävi vain äärimmäisen *rajoitettua* hegemonista taistelua päämääränään lähinnä tsaristisen valtiovallan valtaaminen, minä johdosta monet venäläisen yhteiskunnan osat alueet jäivät puolueen vaikutuksen ulkopuolelle, ja varsinkin laajojen kansankerrosten ajatusmaailma ja arkitajunta eivät muuttuneet bolshevistisen hegemonisen projektin mukaisiksi. (Skarp 1981, 12—13)

Skarpin ajatuksessa on erityisen mielenkiintoista se, että myös idässä, Venäjällä, onnistunut vallankumous olisi edellyttänyt kokonaisyhteiskunnallista poliittis-kulttuurista taistelua, vaikka itse valtiovallan (poliittinen yhteiskunta) valtaaminen ei sitä edellyttänyt toisin kuin lännessä. Mutta valtiovallan valtaamisen *jälkeen* tämä olisi ollut välttämätöntä sen sijaan, että NKP kietoutui tiukasti poliittiseen yhteiskuntaan kiinni byrokratisoituen kansalaisista irralleen. Tämän pohjalta käy ymmärrettäväksi se, että NKP ei kyennyt käsittelemään monia (kansalais)yhteiskunnallisia kysymyksiä (esimerkiksi kansallisuus-, kulttuuri, koulutus-, kieli- ja ihmisoikeuskysymykset) muulla tapaa kuin sulkemalla niiltä silmänsä tai tukahduttamalla ne väkivaltaisesti (Stalin, Brezhnev, ...). Lisäksi on huomattava,

että myös Lenin tiedosti puoluekaadereiden eristäytyneisyyden laajoista kansankerroksista (ks. esim. Hoffman 1984, 178—179).

Gramsci ja luokkareduktionismi

Kun Gramsci yli viisikymmentä vuotta sitten kirjoitti *Vankilavihkojaan*, oli historiallinen tilanne luonnollisestikin toinen kuin Marxin ja Engelsin aikana tai vallankumousta edeltäneellä Leninin Venäjällä. *Vankilavihkojen* merkittävyyden perustana onkin juuri se, että Gramsci kykeni niissä ottamaan huomioon muuttuneen historiallisen tilanteen, mikä näkyi hänen teoreettisten kehittelyjensä rohkeutena ja omaperäisyytenä. Toisaalta tämä merkitsee sitä, että Gramscin ajatuksia luettaessa ja sovellettaessa nykypäivänä, siirryttäessä kolmannelle vuosituhatkalle, on jälleen huomattava muuttunut historiallinen tilanne. Tämä ei niinkään merkitse Gramscin kritisoimista, vaan ennemminkin hänen teoretisointiensa *edelleenkehittelyä*.

Esimerkiksi Gramscin suorittama luokkareduktionismin ylittäminen käsityksillään sekä vertikaalisesta että horisontaalisesta historiallisesta blokista ei ole välttämättä riittävän selvä, vaan se paremminkin tapahtuu »rimaa hipoen». Tämä johtuu muun muassa siitä, että niin kauan kuin (gramscilainen) puolue pysyy primaarisesti *työväen* puolueena sen työväenluokkaan sitoutuneisuus rajoittaa välttämättä työväenluokan asemaan redusoimattomien ongelmien käsittelykykyä. Mitä jyrkemmässä kulmassa nämä ongelmat leikkaavat antagonismia työväenluokan ja kapitalistiluokan välillä sitä vaikeampaa ne on sisällyttää työväenluokan puolueen toimintastrategiaan ilman että puolueen vallankumouksellinen luonne tästä kärsii. Tässä ei mielestäni riitä selitykseksi se, että Gramscin mukaan marxismi on universaali oppi inhimillisestä vapautuksesta, joka on ratkaisu myös kansallis-kansanomaisiin ongelmiin (Gramsci 1977, 1294 ja 1561), uusi maallinen uskonto, joka murtaa vanhat maailmankatsomukset ylivertaisuudellaan (Gramsci 1977, 1561 ja Gramsci 1971, 133; ks. myös esim. Massari 1978, 766; ja Bottomore 1979, 18 ja 120).

Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että vaikka ei-töväenluokkaiset kansalaiset (esimerkiksi ns. uudet keskiluokat) hyväksyisivätkin työväenluo-

kan puolueen toiminnan heille spesifien ongelmien ratkaisemiseksi, niin tämä ei suinkaan merkitse sitä, että he hyväksyisivät myös puolueen marxilaiset näkemykset vallankumouksen välttämättömyydestä ja kommunistisen yhteiskunnan ylivoimaisuudesta. Paremminkin he voivat nähdä painajaisia yhteiskunnasta, jossa muun muassa yksityinen omistusoikeus on vahvasti rajoitettu ja taloudellinen valta onkin siirtynyt kansalaisten sijasta valtiolliselle byrokralialle. (Alvin W. Gouldner on kiinnittänyt huomiota tähän »painajaismarxismiin»: ks. Gouldner 1980, 380—388.) Toisaalta voi käydä niin, että ei-työväenluokkaiset kansalaiset jatkavat »hyväuskoisen» puolueen käyttämistä omien spesifien intressien ajamiseen. Näin on käynytkin juuri Italian kommunistisessa puolueessa, kun se on pyrkinyt saamaan myös keskiluokkaisia yhteiskuntaryhmiä siipiensä suojaan (ks. esim. Pasquino 1988, 40—42; Boggs 1982, erit. 76—84; ja White 1972, 198—199, 202 ja 204.)

Toisaalta edellä tuli esiin myös se, että Gramsci ymmärtää hegemoniataistelun dynaamiseksi kokonaisyhteiskunnalliseksi diskurssiksi, jossa marxilaisen teorian on kyettävä vastaamaan kulloisenkin historiallisen tilanteen luomiin haasteisiin, joista osa ei redusoidu talouden tasoon. Tämäkään ei kuitenkaan ole ongelmatonta, koska voidaan kysyä, miten paljon marxilainen teoria voi muuntua ilman että se menettää teoreettisen *identiteettinsä*. Jos se pyrkii vastaamaan kaikenlaisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin, niin lopputuloksena saattaa olla sen vallankumouksellisen sisällön häviäminen tai ainakin heikkeneminen. Toisaalta, jos työväenluokan puolue pitää tiukasti kiinni vallankumouksellisesta marxilaisesta teoriasta, niin sen jäsenkunta saattaa äkkiä huomata olevansa eristyksistä muista kansalaisryhmistä. Tämän vuoksi puolueen on siirrettävä pitkän tähtäyksen vallankumoukselliset päämääränsä syrjään, jos se aikoo hankkia ja myös pitää vahvan aseman yhteiskunnassa. Tämä taas johtaa helposti opportunistiseen toimintastrategiaan, jossa puolue ei ulkoisen tuen menettämisen pelossa enää kyseenalaista yhteiskunnassa vallitsevia poliittisia muotoja ja toimintatapoja, kuten Claus Offe toteaa analysoidessaan työväenluokan kollektiivisen toiminnan logiikkoja (Offe 1985, 217). (Ks. tästä problematiikasta myös esim. Miliband 1969, 116—118 ja 166—167, jonka mukaan kom-

munistien osallistuminen esimerkiksi hallitukseen ei suinkaan radikalisoi maan poliittista ilmastoja, vaan integroi myös kommunistit vallitsevaan status quoon.)

Edellä kävi myös ilmi se, miten työväenluokan puolueen ja sen edustaman marxilaisen teorian on Gramscin mukaan kyettävä antamaan validea vastauksia yhteiskunnallisiin kriiseihin, jotta se voisi menestyksekkäästi kilvoitella yhteiskunnallisesta hegemoniasta. Ratkaisevaksi kysymykseksi tässä muodostuu kuitenkin se, minkälainen tämä kriisi on laadultaan. Mielestäni ei ole minikäänlaista varmuutta siitä, että se olisi kapitalistisen järjestelmän taloudellinen kriisi, kuten Gramsci pitkälti olettaa. Yhtä hyvin kyse voi olla esimerkiksi etnisestä, sukupuolten suhteisiin liittyvästä, alueellisesta tai ekologisesta kriisistä, jolloin perinteinen marxilainen teoria ei välttämättä kykenekään antamaan siihen parasta vastausta, vaan menettääkin mahdollisuutensa uuden intellektuaalis-moraalisen blokin luomiseen ja johtamiseen.

Marxilaisen yhteiskuntateorian kriisin syvennyessä on noussut esiin tutkimuksia, joissa pyritään aikaisempaa enemmän ja voimakkaammin sanoutumaan irti taloudellisesta ja luokkareduktionismista. Käsittelen tämän esityksen lopuksi lyhyesti kahta esimerkkitapausta, joista John Urryn tutkimus kuuluu marxilaisen teorianmuodostuksen sisälle ja Jean Baudrillardin tutkielma sanoutuu siitä voimakkaasti irti (vaikkakin hänkin on aikaisemmin ollut marxilainen).

Urryn tutkimus on siitä mielenkiintoinen, että siinä pyritään Gramscin kansalaisyhteiskuntakäsitystä hyväksi käyttäen osoittamaan se, miten kaikki yhteiskunnalliset taistelut eivät palaudu kapitalistien ja työväenluokan väliseen perusrakenteelliseen luokka-antagonismiin. Urry kuitenkin kritisoi Gramscia muun muassa siitä, että tämä ei riittävän tarkasti analysoi kansalaisyhteiskunnallisten käytäntöjen *heterogeenisyyttä*, niiden usein ristiriitaista ja konfliktuaalista luonnetta. Samoin Gramsci ei ota huomioon sitä, että tietyt käytännöt kytkeytyvät kaikkein henkilökohtaisimpiin ja spontaanimpiin inhimillisen toiminnan muotoihin. Urryn mukaan myös kansalaisyhteiskunnan suhde perusrakenteeseen on paljon kompleksisempi kuin Gramsci oletti. (Urry 1983, 24—25)

Yllämainittua kansalaisyhteiskunnan komplek-

sisuutta Urry perustelee muun muassa sillä, että siihen kuuluu useita yhteiskuntaluokkia ja erilaisia sukupuoleen, sukupolveen, rotuun, asuinpaikkaan ja kansalaisuuteen perustuvia sosiaalisia ryhmiä. Nämä yhteiskunnalliset jakaumat eivät suoraan palaudu työväenluokan ja kapitalistiluokan väliselle luokkataisteludimensiolle (ibid., 16—17). Tämän johdosta yhteiskunnassa muodostuu luokkataistelun lisäksi useita muita taisteludimensioita, joilla on taipumuksena jopa ohittaa ja minimoida luokkataistelun merkitys (ibid., 70—71).

Urry on oikeassa siinä, että Gramsci ei riittävässä määrin huomioi näitä yllämainittuja kansalaisyhteiskunnallisia taistelumuotoja, vaan olettaa niiden olevan vain sekundaarisessa asemassa työväenluokan ja kapitalistiluokan väliseen luokkataisteluun nähden. On vaikea kuvitella, että luokkataisteluun ja vallankumoukseen *primaarisesti* suuntautunut puolue kykenisi hallitsemaan näitä tärkeitä taisteluja ilman, että se ainakin osin joutuisi luopumaan vallankumouksellisista päämääristään. Gramscikin pitäytyi *viimekätisessä* luokkareduktionismissa, jossa puolueen primaarisena tavoitteena oli kapitalistiluokan voittaminen luokkataistelussa. Myös hän mystifioi työväenluokan ja korotti sen yhteiskunnan ainoaksi *edistykselliseksi* luokaksi (ks. esim. Gramsci 1971, 182 ja 281 ja Gramsci 1982, 122 ja 124).

Urry vielä paljon vahvempaa taloudellisen- ja luokkareduktionismin kritiikkiä esittää ranskalainen filosofi Baudrillard. Myös hän korostaa rodullisten, sukupuolellisten, sukupolvellisten, kielellisten ja kulttuuristen valtasuhteiden asemaa yhteiskunnassa. Nämä valtakriteeriot eroavat voimakkaasti tuotantovälineiden yksityisomistukseen perustuvasta vallasta. Baudrillardin mukaan on naiivia ja yksinkertaistavaa olettaa näiden kriteerioiden olevan viimekädessä taloudellisen riiston »jälkeläisiä». Mutta toisin kuin Urry, hän väittää, että taloudellinen riisto onkin itseasiassa rationaalinen keino uusintaa nämä siitä eroavat valtasuhteet. Tämän johdosta hän päätyy »postmodernistiseen» johtopäätökseen, jonka mukaan modernit yhteiskunnat ovat siirtyneet aikakauteen, jonka perustavana vallan muotona on kyky tuottaa symboleita. Baudrillard kuitenkin jatkaa, että tähän sisältyy myös yhteiskunnallista kriisipotentiaalia, koska vallanpitäjien on

vaikea saada kansalaisia osallistumaan symboleilla käytävään toimintaan, kun taas kansalaisten tavarantuotannollisen kyvyn vapauttaminen on onnistunut suhteellisen helposti. (Baudrillard 1975, 142—145)

Vaikka ei hyväksyisikään Baudrillardin postmodernia metafyyssistä idealismia, jossa *kaikki* yhteiskunnalliset objektit saavat mielensä vain symbolisen merkityksenannon kautta, niin on silti yksioikoista täysin tuomita hänen näkemyksensä vääräksi. Itseasiassa siinä esiintyy jopa piirteitä, jotka ovat sukua Gramscin näkemyksille erotuksena ekonomistisesta vulgaarista materialismista. Yhteistä heille on nimenomaan subjektiivisen merkityksenannon tärkeyden korostaminen vallankäytön kanavana. Gramscin kohdalla tämä merkitsee kansalaisyhteiskunnan hegemonisten toimintojen ja instituutioiden, joihin myös puolue kuuluu, korostamista. Mutta toisin kuin Baudrillard, Gramsci palauttaa nämä osin symbolien varassa toimivat vallan muodot viimekädessä kuitenkin talouden tasolla määräytyvän kapitalistiluokan ja työväenluokan välisen *luokkataistelun* laajennetuiksi muodoiksi ja menetelmiksi. Tämä juuri strategisessa mielessä rajoittaa työväenluokan puolueen universaloitumispyrkimyksiä.

Johtopäätökset

Gramscin käsitykselle työväenluokan poliittisesta strategiasta näytti ennen kaikkea olevan ominaista moniulotteisuus. Kansalaisyhteiskunta- ja hegemoniakäsitteiden avulla Gramsci pystyi esittämään yhteiskunnan poliittisten käytäntöjen moninaisuuden ja niiden monesti suuremman autonomisuuden taloudellisessa perustassa vaikuttaviin valtasuhteisiin nähden. Tämän johdosta myöskään työväenluokan puolueen toimintastrategia ei saanut perustua tiukan luokkakantaisille taloudellisille intresseille, vaan puolueen oli kyettävä ajamaan myös muiden ei-kapitalististen yhteiskuntaryhmien etuja, mikäli se aikoi hankkia laajan suostunnan toiminnalleen.

Samoin edellä kävi ilmi se, miten marxilaisen teorian on tarjottava »porvarillisia» teorioita parempia vastauksia yhteiskunnassa esiin tuleviin kriiseihin, mikä merkitsi vaatimusta marxilaisen teorian diskursiivisesti kehittyvästä sisällöstä vas-

takohtana reduktionistiselle käsitykselle teorian a priorisesta määrittynyttyydestä. Tässä yhteydessä heräsi kuitenkin kysymys marxilaisen teorian kyvystä vastata kriiseihin, joiden alkuperä ei palaudukaan kapitalistiseen tuotantotapaan. Näihin etnisiin, sukupuolten suhteisiin liittyviin, alueellisiin, ekologisiin tms. kriiseihin vastaaminen asettaa marxilaisen vallankumouksellisen teorian identiteetin kovalle koetukselle. Tämä näyttää merkitsevän sitä, että menestyäkseen »jälkiteollisissa» yhteiskunnassa marxilaisessa teorianmuodostuksessa on vielä Gramsciakin rajummin hylättävä käsitykset taloudellisesta- ja luokkareduktionismista — mutta onko tällöin enää kyse *marxilaisesta* teorianmuodostuksesta!

LÄHTEET

- Adamson, Walter L.: Hegemony and Revolution. Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory. University of California Press. Los Angeles 1980.
- Baudrillard, Jean: The Mirror of Production. Telos Press. St. Louis 1975.
- Boggs, Carl: The Impasse of European Communism. Westview Press. Boulder 1982.
- Boggs, Carl: The Two Revolutions: Gramsci and the Dilemmas of Western Marxism. South End Press. Boston 1984.
- Bottomore, Tom: Political Sociology. Hutchinson. London 1979.
- Femia, Joseph V.: Gramsci's Political Thought. Hegemonia, Consciousness, and the Revolutionary Process. Clarendon Press. Oxford 1981.
- Gouldner, Alvin W.: The Two Marxisms. Contradictions and Anomalies in the Development of Theory. Macmillan. London 1980.
- Gramsci, Antonio: Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci. Lawrence & Wishart. London 1971.
- Gramsci, Antonio: Quaderni del carcere. Edizione critica dell'Istituto Gramsci, a cura di V. Gerratana. Giulio Einaudi. Torino 1977.
- Gramsci, Antonio: Vankilavihkot. Valikoima 1. Kansankulttuuri. Helsinki 1979.
- Gramsci, Antonio: Vankilavihkot. Valikoima 2. Kansankulttuuri. Oulu 1982.
- Hoffman, John: The Gramscian Challenge. Coercion and Consent in Marxist Political Theory. Basil Blackwell. Worcester 1984.
- Jessop, Bob: The Capitalist State. Marxist Theories and Methods. Martin Robertson. Oxford 1983.
- Joll, James: Gramsci. Fontana. Glasgow 1977.
- Karabel, Jerome: Revolutionary Contradictions: Antonio Gramsci and the Problem of Intellectuals. Politics and Society 2/1976.
- Laclau, Ernesto: Politics & Ideology in Marxist Theory. Verso. Thetford 1987.
- Marx, Karl: Poliittisen taloustieteen arvostelua. Teoksessa Marxin ja Engelsin valitut teokset kuudessa osassa. Osa 4. Edistys. Moskova 1979.
- Massari, Oreste: Gramsci e il problema del partito politico. Democrazia e diritto 3/1978.
- Miliband, Ralph: The State in Capitalist Society. Basic Books, Inc., Publishers. New York 1969.
- Misuraca, Pasquale: Sulla ricostruzione gramsciana dei concetti di struttura e superstruttura. Rassegna Italiana di Sociologia 3/1977.
- Mouffe, Chantal: Hegemony and Ideology in Gramsci. Teoksessa Mouffe, C. (ed.), Gramsci and the Marxist Theory. Routledge & Kegan Paul. Whitstable 1979.
- Offe, Claus: Disorganized. Capitalism. Contemporary Transformations of Work and Politics. Polity Press. Glasgow 1985.
- Pasquino, Gianfranco: Mid-stream and under Stress. The Italian Communist Party. Teoksessa Waller, M. & Fennema, M. (eds.), Communist Parties in Western Europe. Decline or Adaptation. Basil Blackwell. Oxford 1988.
- Skarp, Carl Erik: Kolmannesta tiestä. Uudistuva Ihmiskunta 2/1981.
- Texier, Jacques: Gramsci, theoretician of superstructures. Teoksessa Mouffe, C. (ed.), Gramsci and the Marxist Theory. Routledge & Kegan Paul. Whitstable 1979.
- Urry, John: The Anatomy of Capitalist Societies. The Economy, Civil Society and the State. 2nd ed. Macmillan. Hong Kong 1981.
- White, Stephen: Gramsci and the Italian Communist Party. Government and Opposition 2/1972.
- Williams, Raymond: Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus. Vastapaino. Tampere 1988.